

Politički diskurs u komedijama Branislava Nušića

Dobrivoje Stanojević¹²

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

DOI: 10.5937/cm18-49022

Sažetak: *Komediografski diskurs jeste vrlo važno čvorište u kome se prelamaju, često u ironično-satiričnoj formulaciji, elementi političkog diskursa. Za naše uslove naročito je važno ispitati kontekstualizaciju političkog diskursa u komedijama Branislava Nušića. Gotovo da nema nijednog njegovog dela da nisu zastupljeni aspekti ili skriveno viđenje političkog diskursa. To nameće širi interdisciplinarni pristup, među prvima strukturni pristup, tumačenje zastupljenih makro i mikrostruktura komedije u kojima se političkim diskursom obavlja narativna diverziona radnja. Otuda bi uslovni stilsko-retorički, intertekstualni i lingvistički pristup trebalo dopuniti elementima analize diskursa. Time će se omogućiti uvid u strukturno oblikovanje komedije. Delovi mikrostruktura iz drugih konteksta (društvenih, političkih, ideoloških, literarnih, svakodnevnih) često imaju više paralelnih uloga. Jedna je ocrtavanje i kritika društvene stvarnosti, druga je oblikovanje fiktivnog sveta komedije s važnim literarnim premisama. Menjanje konteksta pojedinih mikrostruktura uslovljava drugačije ponašanje i tumačenje, kao i znatnu humorističku motivaciju.*

Ključne reči: *politički diskurs, komično, satira, parodija, ironija, karikatura, groteska, distopija*

---

¹ Rad je podržan sredstvima Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučno-istraživačkog rada NIO u 2023. godini, broj: 451-03-47/2023-01 od 17.01.2023. godine.

² Kontakt sa autorom: dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs

Ne misliš, valjda, da narodu tokom agitacije treba govoriti istinu?

Branislav Nušić, *Narodni poslanik*

KOMIČKO RAMIMOILAŽENJE

O čemu se govori kada se govori o smehu? Može li se ovako parafrazirati čuvena rečenica Rejmona Karvera? Ima li tu mesta za političko i politički diskurs?

Politički diskurs u Nušićevim komedijama oblikovan je po svim pravilima komičkog razmimoilaženja između doslovnog i nedoslovnog smisla. Politički razlozi redovno idu u drugi plan da bi se prednost dala komičkom razdoru u kome se svet i život shvataju kao *drugi svet i drugi život*, upravo onako kako je Bahtin posmatrao fenomene komičkog (Bahtin, 1978: 12). Taj drugi svet i drugi život pomalo liče na prvi, a upravo to *malo* je dovoljno da se elementi političke leksike iz strukture političkog diskursa preobrate u oblast komike. Normativnost političkog diskursa s motivima *agitacije, naroda, istine, narodnog poslaništva, vlasti* u komediografskom kontekstu se razlaže u svoju suprotnost relativizujućim pitanjem:

Ne misliš, valjda, da narodu tokom agitacije treba govoriti istinu? (Narodni poslanik)

U takvom kontekstu političko se degradira do nivoa protivurečja i raspada smisla da bi se konstituisala dublja smislenost. Nagovešteno populističko verovanje da bi trebalo govoriti istinu, razara se u svetlu praktičnog delajućeg saveta, paradoksalno bližeg istini, da upravo to ne bi trebalo činiti. Na taj način se otvara prostor novog distopijskog dekonstruisanog političkog diskursa i novog oblika njegovog označavanja. Imanentna kritika komičkog subjekta izaziva dosad neanticipirani smisao i gradi novu humornu paradigmu zasnovanu na drugačijem, izokrenutom, političkom diskursu. Moć delovanja ovakve retoričnosti je dalekosežna. Ona se proteže i na druge skrivenije, mada suštinske, aktere političkog života kao što su advokati:

U teoriji braniš nevinoga i progoniš krivoga; a u praksi – braniš krivoga i progoniš nevinoga. (Autobiografija)

Nova konfiguracija političkog diskursa i jezička „transformacija” (Turlakov, 1999: 16) odvija se u razgovoru dva sveta, teorije i prakse. Konvencionalne

diskursne konstrukcije postaju nekonvencionalne. Instance teorije i prakse u političkom diskursu pomeraju se iz konvencionalne parolaške učmalosti političkog (advokatskog) diskursa u aktivni narativ kojim se budi humoristička inicijacija. Ovakvom diskursnom protivurečnošću i razmimoilaženjem podiže se nivo značenja na poseban distopijski stepen. Figurativnim prisustvom narativnog stereotipa i njegovim razaranjem u nagoveštenom teatru diskursa gde su diskursni stereotipi u svojim rekontekstualizacijama, stvaraju se posebna ironično-parodična ulančavanja značenja kao svojevrsne *dijagnoze mentaliteta* (Lazarević-Milošević, 1999: 12):

Ako se držiš zakona, ostaćeš gladan, a ako ćeš mimo zakona, onda i ne moraš u advokate. (Autobiografija)

U opis političkog diskursa ulazi i sintagma *držati se zakona*. Njenom relativizacijom dolazi se na ravan političkog razmimoilaženja. Ozvaničeni diskurs se neprestano potkopava autoritarnom praksom koja ga ne podržava. Time se izaziva smeh, a *smeh poseduje izvanrednu moć da približi predmet* (Bahtin, 1989: 455).

KONSTITUTIVNI ANTAGONIZAM

U Nušićevom političkom diskursu postoji latentni konstitutivni antagonizam između pogleda sa strane i unutrašnjeg diskursa dela. Povremenim mirenjem suprotstavljenih elemenata dolazi do stvaranja dramske napetosti utemeljene na angažovanom iskustvu, kontinuitetu dešavanja i najmanjim zajedničkim sadržateljima:

U birokratiji svih naroda i svih rasa, ima elementa koji su opšti i večiti. / Predgovor za Sumnjivo lice).

Susret elemenata konstantnog antagonizma proteže se i u sinhronoj (*opšti*) i u dijahronoj ravni (*večiti*). Na taj način se stvara komička napetost političkog diskursa. Parametri stvarnosti se pomeraju na komičko diskursno polje. Time se ostvaruju satiričke i distopijske strukture. Komički diskurs je tako dislociran. On ne dolazi od strane angažovanog pojedinca stvaraoca već se samokonstituše iz središta stvari iz *srca tame* unutrašnjih nelogičnosti stvarnog života. Junaci se nerazumno ponašaju u ime potrebe da se ovekoveče kao subjekti nenamerne distopične komedije. Tako politički diskurs dolazi u središte komediografskog

zbivanja. Ništa nije dovoljno komično ako nije političko i opšte i ne odnosi se na sve. Smeje se u ime potrebe da se rastuži i zaplače zbog postojećeg poretka stvari. Retorička taktika Nušićeva u distribuiranju političkog diskursa u komediografske svrhe jeste stvar oživljavanja i preživljavanja smešnog. Tako dolazi do komičke zabune. Političko ozbiljno je smešnije kad je ozbiljnije jer se nalazi u komediografskom središtu. Pritisnuto jače dalje odskače. Tako dolazi do prepoznatljivog komičkog oksimorona.

OPOZICIONI DISKURS

Koliko je u ovom sistemu političkih vrednosti vidljiva opoziciona reč? Opoziciona scena u Nušićevim komedijama nije opisivana celovito. Njen retorički i dramski tretman je sveden na suprotstavljanje i neslaganje:

Kako možemo prijateljski da razgovaramo, kad sam ja vlada a ti opozicija!
(*Narodni poslanik*)

Ostajući u tradicionalnom, palanačkom epistemološkom okviru komedija dobija na planu smeha jer su razlike nepremostive. Diskurzivne konstrukcije vlade i opozicije imaju sasvim drugačije referentne okvire. Na taj način se politički diskurs neprestano obnavlja kao jedan isti a, u stvari, svaki razgovor o političkom se tako dekontekstualizuje. Političko iskustvo postaje osnova komedije. Reč je o svojevrsnoj samorazumljivoj „dobrovoljnoj poslušnosti” (Antonić: 2021: 187). Na iskustvu postojećeg diskursa gradi se komičko objašnjenje. Politički diskursi se u komediji oblikuju prividno kao nepremostivo različiti i to je samorazumljivo. Time se sprečava kritičko ispitivanje različitosti, kako je uspostavljena, po kojim zakonitostima funkcioniše i kako se oblikuju subjekti polaznih vrednosti:

– Znaš, nekako mu lako ide kad grdiš vladu. Dođe ti kao od srca. Zato valjda i govore uvek lepo oni koji grde vladu. A dederti, sinko, brani vladu, pa da vidiš kako je teško da se lepo govori. (*Narodni poslanik*)

Svedočanstvo političkog iskustva govori o praktičnim problemima uspostavljanja valjanog objektivnog političkog diskursa. Trajna suprotstavljenost reprodukuje pretpostavljena diskursna područja i sisteme. Odnos prema opoziciji je uslovljen postojećim diskursnim praksama i tu se malo šta može menjati. Takvim stavom onemogućeno je kritičko preispitivanje postavljenih diskursnih

modela. U njihovoj petrifikovanosti nalazi se osnov za nepomirljivost koja i jeste predmet komičkih nesporazuma. Fiksirani nepromenljivi identiteti vlasti i opozicije grade komički sukob i sprečavaju da on dobije obeležja drame.

– *Gle, gle ja (sreski načelnik) pa nemam vizitkarte, a Aleksa ih ima! „Aleksa Žunjić, sreski špijun”. Pa je l’ on lud? Otkud se javno govori ko je špijun. (Sumnjivo lice).*

Postojeće diskursno iskustvo ne važi u svim oblastima. Ta vrsta nedoslednosti je važna za komediju. Promena nema tamo gde bi se očekivale, ali ih ima tamo gde ih nikako ne bi trebalo očekivati. Čitalac postepeno postaje svestan paradoksa prikrivanja onoga što nije za prikrivanje i otkrivanje onoga što bi trebalo da je sakriveno. U takvom komediografskom oblikovanju političkog diskursa odjednom biva jasna represivnost sistema pred kojim se čitalac nalazi. Komediografsko polazište tako postaje, suštinski, distopijsko. Čin dominacije vladajuće grupe počiva na diskursu moći da se ne sakriva ono što bi trebalo da je sakriveno. Tako se prikazuje distopijska bahatost i represivnost ispoljena u političkom diskursu. Normativna praksa se u manje važnim stvarima menja da bi se time naglasila nepromenljivost pozicija moći. Razumevanje antitetičnosti komediografskog procesa, činjenje nevidljivog vidljivim i vidljivog nevidljivim, posredstvom diskursa pozicioniraju aktere komedije. Ako se politički diskurs tretira na način proizvoljnosti, onda se marginalni politički identiteti komediografizuju na distopijski gogoljevski način. Tu se nalazi i angažovanost komediografa kojom se komički preispituje svrha političkih kategorija uzetih ne kao kao mera za pojedinca već kao mera pojedinca za sve.

DISKURS VLASTI I DISKURS O VLASTI

U Nušićevim komedijama često prosevne kritička oštrica kao svojevrsni univerzalni iskaz kojim se pokazuje imanentno poetičko stanovište:

Vlast je samo toliko jaka, koliko se mi bojimo. (Narodni poslanik)

Ovakvo polazište može da iznenadi u komediji. Ono je, međutim, najpre implicitno stanovište razuma u prikazanoj distopiji i teško se može dovesti u pitanje. Na taj način se elementima političkog diskursa daje legitimnost. Komička anarhičnost, smehotvorni nihilizam i etička pometenost ponovo se koherentno drže o niti skrivene političke razumnosti:

Sebar nikogović, kad se dočepa vlasti, umeće bolje vladati no mnogi koji su na prestolu rođeni. (Nahod)

Upotrebljeni elementi političkog diskursa (*Sebar nikogović, dočepati vlasti, vladati, presto*), na leksičkom nivou jesu sintagme koje često idu u ustaljenom spoju. Ako se neko oslavljava pejorativno-arhaično kao Sebar, obično značenje ide u smeru nikogovića. Nikogović, međutim, sam za sebe ne mora da ima isključivo negativno i pejorativno značenje. Nikogović je niskog porekla što u srpskim uslovima ne mora da podrazumeva autsajderstvo bez prilike na uspeh. Otkriva se da ove dve lekseme (*Sebar i nikogović*) tek ujedinjene u sintagmi predstavljaju novu diskursnu snagu dobijajući svojstvo filosofičnosti i opšteg iskaza. Nova konotacija ove sintagme čini da se Nušićev komediografski rad, osvetljen i spolja, dakle ne isključivo sa stanovišta komedije, posmatra kao metadistopijska struktura i svojevrсни ideološki konstrukt.

– Ali kakva je korist od toga, biti vlast, pa posle živiš samo od plate... Ja smatram da je vlast zato data čoveku, da je iskoristi. (Vlast)

Vlast i korist ne bi trebalo da idu zajedno. Međutim u komediografskom političkom diskursa obe ove kategorije se konstituišu prema potrebama pojedinaca. Vlast ne postavlja pojedinca na svoje mesto već pojedinac sa stanovišta koristi određuje mesto vlasti. Subjektivni pristup vlasti oblikuje voluntaristički diskurs junaka. Koristeći se svojim diskursom, pojedinac postaje i subjekt samoprikazivanja. Proces konstrukcije komediografskog subjekta podrazumeva motivaciju za čitalačko promišljanje veze između diskursa, političkog iskustva i stvarnosti. Značenje koje se stvara spajanjem leksema *vlast i korist* proizvodi komičko-tragičke posledice. Otuda su Nušićeve komedije, ustvari, tragedije koje nisu oslikane do kraja sa svim svojim posledicama:

– I kako zvanično govori? S visine! U tome se, vidiš, i sastoji vlast, da umeš s visine govoriti, da bi ovi dole osetili kako su niži... Vlast treba da gleda narod preko glave. (Vlast)

Nušićeva sposobnost da se poigrava širokim diskursnim klišeima (*vlast, visina*) govori o sposobnosti da se političko iskustvo pretoči u diskurs komedije za naznakama tragičnosti društva u kome se proizvodi. Komički junaci zahvaljujući svome diskursu i razumevanju politike postepeno postaju junaci s vlastitim razumevanjem politike i političkog diskursa podrazumevajući nove

političke činove. Ovi antijunaci sebe situiraju u svoje diskursno polje, bilo da ga sami izgrađuju ili drugačije razumevaju već postojeće diskurs. Zapravo, oni se više okreću podrazumevanju nego razumevanju, više praktičnosti nego preispitivanju značenja diskursnog polja u kome se nalaze po sili okolnosti nakaradnog sistema koji ih proizvodi. Nušić tako kao da objedinjuje „lično i arhetipsko” (Palavestra, 1995: 45), kao i kritičke pristupe društvu u izvjesnu metakritičnost kao svojevrsni začetak kritike svega i, možda, naslućivanje „teorije svega” (Spivak, 2003).

Komički junaci se malo kad pitaju o tome kako se nalaze tu gde se nalaze, zašto baš oni, kako stoje u odnosu prema drugima, kakve su praktične posledice njihove bahatosti. Oni odlučuju umesto drugih, gledajući preko glava ostalih isključivo u svoju korist. To, takođe, utiče na njihovo oblikovanje diskursa.

GRAĐANIN I MIŠLJENJE

U Nušićevim komedijama građanin je, kao politička kategorija, onaj koji odustaje od svoga mišljenja ako ga uopšte i ima. Ako nema mišljenja, onda nema ni odustajanja, pa nema ni greha odustajanja. To drugi, s pozicija vlasti, čine umesto njega, A vlast misli, najpre, u sopstvenom interesu, odnosno u korist onih koji je predstavljaju. Ako građanin misli, znači da ima vlastite misli. To vodi prema nezavisnosti jedinke i posebnom autoritetu. U ovim komedijama građanin nema pravo na mišljenje:

– Ama šta imaš da misliš! Pozvao sam te ovde (kao svedoka) da budeš građanin. A kad si građanin, onda nema šta da misliš! (Sumnjivo lice)

Odustajanje od mišljenja kao da sve junake čini istim. Na taj način oni odustaju od različitosti i postaju srodnici po nemišljenju sa zajedničkim imeniteljem odsustva mišljenja. Neodređenost formulacija uslovljava da se iskazi shvate nedoslovno u prenesenom smislu. Radikalni distopijski idealizam zamenjuje se radikalnim prakticismom i komediografskim relativizmom. Zajednički identitet Srba o kojima Nušić piše tako se temelji na odsustvu mišljenja. Integrativni činilac ove vrste ne obećava diskursne razlike. Otuda će srpski komediograf van komedija oblikovati implicitnu kritiku građanskog odustajanja od mišljenja:

– Milo mi je što su Srbi u tuđini, svesni svojih građanskih prava. (Put oko sveta)

Odustajanje od mišljenja, samim tim i od vlastitog diskursa, proizvodi posledice po društveni i politički život. Građanin bez mišljenja prestaje da bude građanin. Bezgovorni i bespravni status građanina podrazumeva gubljenje bilo kakvog položaja. Građanin se u Nušićevim komedijama depozicionira do mere nestajanja:

– *Kako da nema građanstva! Pa ko bi glasao na izborima, kad ne bi bilo građanstva?* (Narodni poslanik)

Građanstvo u strukturnim odnosima postoji samo kao objekt glasačke manipulacije. Na taj način se gubi svaki oblik konceptualizacije kao klase bez ikakvih subjektivnih pozicija:

– *Ako tu građanstvo gunda štogod, ti mu zabeleži ime, jer građanstvo treba da zna da država ne trpi gundanje unovako ozbiljnim trenucima.* (Sumnjivo lice)

Na ovaj način se demaskiraju sve deklarativne tvrdnje o pravima. Kao leksički element političkog diskursa uvodi se termin *gundanje*. *Gundati štogod* podrazumeva, nadalje, ćutanje i bezmišljenje. Kao otvorena pretnja javlja se posebni manifestacioni oblik političkog diskursa i sintagma *zabeležiti nekog* u ime *netrpeljivosti* države prema svim oblicima mišljenja. Svaka mogućnost angažovanja građanina dovedena je u pitanje. Nipodaštavanje građanstva je, na taj način, potpuno. Svuda vlada sumnjivi distopijski mir.

DRŽAVA KAO METAFORA

Država se u Nušićevom delu posmatra kao neodvojivi deo političkog diskursa. Budući da je metaforizovana ona je simbolički strukturirana, neodvojiva od mnogostrukih paraboličnih značenja koja joj se pridaju, a i sama proizvodi metaforičke krugove. Jedna od subjektivnih metafora viđenih očima likova jeste i metafora države kao sobe, prostorije s više vrata:

Država ima nekoliko vrata, a ne samo jedna. (Autobiografija)

Individualno iskustvo o državi omogućava da se opaženi predmet (država) posmatra s diskursne distance svojstvene svakodnevnom, laičkom, iskustvenom posmatranju. Na taj način se *država* kao neminovni sadržaj distopijskih opservacija odvaja od pretpostavljenog sadržaja i postaje posebni lik. Tako se navodna objektivnost pretapa u utopisku fikciju, a lično iskustvo postaje distopijska

stvarnost. Sugestivna moć takvog diskursnog oblikovanja je znatna. Oslikanim oprečnostima, antimetabolički ironizovanim narativima, postiže se da topos države postane strukturno povlašćen. Kontrastnim postavljanjem unutrašnjih semantičkih pretpostavki grade se značajni dramski sukobi. Tek tada dolazi do isticanja univerzalnih iskaza, bez „eksplicitnih tendencioznosti” (Maksimović: 203: 344) kojima se, sa svojevrsnog diskursnog metanivoa, posmatraju obe krajnosti:

Valja stegnuti srce kad je čovek u državnoj službi. (Protekcija)

Homogenost objektivnosti ostvaruje se tek na ovom metanivou koji je daleko od svake prakse. Postojeće razlike između nemoguće utopije i stvarne distopije, nemoći utopije i moći distopije, ne mogu se premostiti diskursnim argumentima. Razlike postoje na nivou moći, a reč i diskurs jesu izraz nemoći. Diskurs moći kojim se nenametljivo pocrtava distopisjko govori o inerciji vlasti i diskursnim navikama proisteklim iz trajne prakse. Tako se područje stvarnosti oblikuje izvan diskursa koji je prati. Normativnost ide svojim diskursnim putem, a praksa se drži distopične diskurzivnosti:

*Ti si, brate, za polic rakije kadar da istrtljaš svaku državnu tajnu. A to ne va-
lja. Jedna obična žena krije svoje tajne, a jedna država pa da nije kadra sakriti.
I to za jedan polic rakije. (Sumnjivo lice)*

Identitet činovnika ocrtan je pomoću svakodnevne situacije o ruiniranosti činovničkog morala oličnog u metaforičkoj sintagmi *polic rakije*. Na taj način subjektivni položaj nosilaca vlasti postaje vidljiv u svetlu ironijsko-parodijske metaforizacije. Distopijska stvarnost viđenih predmeta utiče na diskurzivno osvetljavanje metaforizovane države. Ona i postoji u vidu mnogih metaforizacija upravo zato što nije omeđena, stroga i čvrsto određena. Podložna je ličnim gledanjima i privatnim diskurzivnim ulančavanjima. Diskursni procesi u vezi s njom su, otuda, promenljivi i mnogostruki. Država se čas doživljava kao prostorija s mnogostrukim vratima, čas kao tajna koja se pradaje budzašto. Takvi detalje prolaze gotovo neopaženo kao sitni deo ukupne slike, ali svojom prividno uzgrednom neopaženom množvenošću deluju kao uporna i sušta stvarnost kojom se postiže učinak posebne sugestivnosti. Povremenim univerzalnim iskazima pruža se utisak o potrebnom idealu. On je dobar kontrast na osnovu koga se ističe diskurzivna distopičnost:

Veština državničke mudrosti u tome je da zna, a da ne kazuje kako i kojim putem zna. (Nahod Simeon)

Nušić često menja, pomoću svojih likova, vizuru posmatranja. Taj ugao gledanja, međutim, nije zbog toga što se posmatraju različiti diskursni koncepti i identiteti kao jednakomerne mogućnosti, već da bi se istakla distopijska iluzornost rasprava o metaforičkoj državi i subjektivnom odnosu prema njoj. Posledica istovremenih različitih razumevanja države, koncepata i identiteta jeste mnoštvenost diskursnih pozicija u kojima se država shvata kao *krava muzara*. Takav stav, gotovo aforistički iskazan, viđen je u Nušićevom vankomediografskom delu:

Nigde državnici nisu tako malo zauzeti opštim državnim brigama kao kod nas, pa ipak u ovoj zemlji niko 'nema kad'. (Srpski pijemont)

Na osnovu elemenata političkog diskursa vidljiva je pojava distopijskog političkog identiteta paradoksalno oblikovanog: Uprkos višku vremena, nema se kad. Ovakav diskurzivni identitet nije oduvek bio tu. On se menja u zavisnosti od individualnih razumevanja. Ona su gotovo uvek lična i podrazumevaju privatni diskurzivni odnos prema pojmu političkog. Novi identitet stalno čeka na preoblikovanje i drugi izraz. Međutim, najčešće je taj izraz daleko od podrazumevanog ideala bez obzira na istorijski i politički trenutak.

EVROPA I POLITIČKI IDENTITET

Identitet likova u Nušićevom delu zavisi od opštih okvira. Otuda je on često nestabilan, poljuljan politički, psihički i kulturno. Evropski okviri ukazuju na izvesne mogućnosti kretanja, ali i oni se drugačije razumevaju i stalno menjaju:

Ama kakva Evropa, brate moj, i šta hoćete večito sa tom Evropom? Ne postoji Evropa, nema Evrope! (Svetski rat)

Topos Evrope je samo priprema za komediografski narativ, pretkomediografska pripovest. Hotel u *Sumnjivom licu* nosi ime Evrope. Reč je o komediografskoj konstrukciji koja u sebi sadrži distopijske pretpostake, ali i pretpostavke diskurzivne samoparodičnosti. Prilikom primene, evropske vrednosti se gube u farsičnom nadahnuću. Diskurzivni identitet Nušićevih junaka se ne menja lako, a ipak kao da se stalno sugerše kao da bi se od njega trebalo odučiti. U tome se traži politički alibi:

Nas kolju, taj fakat stoji, ali mi ne možemo, za ljubav jedne takve sitnice, što će nas pet-šest hiljada nataći na kočeve, remetiti mir na Balkanu koji Evropa želi da očuva. (Ben Akiba)

Politički diskurs se ovde ironijsko-parodijski pozicionira. Učinkom takvog diskursa relativizuje se i detronizuje pojam Evrope. Upravo čin komediografske detronizacije postaje posebni didkurzivni događaj. Iako se pojam Evrope i dalje uvažava i ne lišava moći delovanja, on ostaje samo lingvistički determinisan, ali se kontekstualna semantika menja. Posle ovakvih ironijsko-parodijskih pasaža utemeljenih na iskustvu govornog subjekta, novi diskurs postaje posebno delotvoran razarajući tradicionalni značenjski splet u vezi s toposom Evrope. Tako se nenametljivo suprotstavljaju dva diskurzivna sistema. Jedan politikološki zasnovan na baštinjenim narativnim stereotipima o Evropi i drugi, ironijsko-parodijski oblikovan kao umetnički kojim se razara zvanični narativ. Na taj način se, u politikološkom smislu, relativizuje pojam Evrope, a novi diskurzivni poredak predstavlja kao stimulans za nova preispitivanja postojećeg političkog diskursa s novim moćima persuzivnih delovanja.

IZBORNI DISKURS I KRIZA

Biti subjekt diskursa znači bivanje u kontekstu diskursnih činilaca, poznavanje uslova koji određuju diskurs i načine njegove realizacije. Tek tada subjekt može slobodnije da bira svoje diskursno polje. Na političko diskursno polje utiču mnoge okolnosti naročito u izbornim uslovima. U Nušićevim komedijama se ismevaju izbori upravo sa stanovišta nemogućnosti da se ostvari izvorna izborna volja. Otuda se oblikuje diskursno polje o izborima kojim se komički preoblikuje stvarnost. Ono što pripada slobodnoj volji je neograničeno, pa su, otuda, i izbori stvar neomeđene slobode. Subjekti su, dakle, oblikovani s obzirom na diskurs kojim se služe. Kad je reč o izbornom diskursu kao posebnoj političkoj leksici, njemu se pristupa sa sasvim neobičnog stanovišta, s gledišta svojevrsnog čuda:

Primam i da je vlada rešila da sprovede slobodne izbore, sva čuda na ovom svetu primam. (Pokojnik)

Očito je izborna iskustva komičkog subjekta da slobodne izbore doživljava kao čudo. Izbori su, takođe, stvar političkog diskursa i poseban jezički događaj

u kome se gotovo podrazumeva da se glasači obmanjuju. Diskurs o izborima je zajednički u jednoj zajednici. On je skup svih pojedinačnih diskursa kojima se pristupa kolketivnom diskurzivnom iskustvu o izborima. Perspektive pamćenja su, međutim, takve da se slobodni izbori samo nazivaju takvim. Autentično nastojanje da se u okviru izbornog diskursa reč sloboda podrazumeva u pravom značenju ostaje bez uspeha. Komički diskurs se nalazi na razmeđu i suprotstavljanju nameravanog, podrazumevanog i fingiranog. Komedioografsko se tako konstituiše u opoziciji prema nameštenoj stvarnosti u ime nepatvorene stvarnosti. U takvim oprekama oblikuje se nenametljivi distopijski diskurs. On gotovo iznenađuje postojanom neprimetljivošću i posebnom sugestivnom snagom koja na kraju ostaje kao gorki talog pamćenja prethodnih izbora. U tom gorkom talogu je strukturirana Nušićeva komika.

Pri takvom svetlu društvena, politička i komedioografska stvarnost imaju svoje leksičke konstante:

Čim se dvojica ne trpe, onaj drugi mora biti izdajnik otadžbine. (Narodni poslanik)

Leksemom *izdajnik*, i danas delatnom u političkom životu Srbije, ostvaruje se epifanijsko preobraćenje posle kojeg distopijska dimenzija Nušićevog komičkog diskursa razumeva potpuniju političku identifikaciju likova. Otuda ima i prostora za višeznačnu ironiju:

– Čim pišu novine, mora da je istina. (Dr)

Razumevanje jezika se, nužno, svodi na ironiju. Ironija u ovom slučaju, takođe, vodi prema distopijskoj stvarnosti. *Mora da je istina* može biti prinuda, moranje, naredba, mora svoje vrste. U svakom slučaju nesloboda se razumeva kao stvarna odrednica štampe. Višeznačnost leksema može biti posledica krize društva i razumevanja, ali i stvar skrivene cenzure zbog koje reči dobijaju nova žargonska značenja:

... čim bivši ministri počnu da idu u dvor, onda znaj da će biti krize! (Narodni poslanik)

MINISTARSKI DISKURS

Politička svest o krizi utiče na komički diskurs. Malo je verovatno da bi se komedije (kasnije nazvane *urnebesnim tragedijama*) i pisale da nema krize na opštem i ličnom planu;

Volim radije da odležim jedno zapaljenje pluća, nego jednu ministarsku krizu. (Gospođa ministarka)

U komediografskom opusu Branislava Nušića očiti su i svojevrsni paralelni narativi koji se sukobljavaju u kulminirajućoj liniji komedije:

Njega je neki ludi vetar ubacio u ministre... Za ministra čovek mora da se rodi... Zamisli, molim te, on hoće da bude ministar i da ostane – čist... i pošten čovek! (Gospođa ministarka)

Namah se čini da je reč o jednom narativu, ličnim privatnim željama i pervertovanom psihološkom profilu lika. Međutim, odmah se nameće misao da je to i vladajuća priča o društvu i političkom diskursu. Tako nastaja neizbežni distopijski sukob. Privatni stav ima višak informacija o društvu. Tako je i u komediji *Vlast*:

Nije mi ni na kraj pameti da budem ministar. Znam da to nije za mene. Mislio sam samo onako. Meni se, znaš, dopada ono da mi se ljudi klanjaju, da imaju strah od mene, da mi izdaleka skidaju kapu.

Političkim diskursom se, takođe, određuje individualno. Na taj način se ne može govoriti o posebnosti i neodvojivosti. Obeleženi napadnom iskrenošću, oba diskursa zadobijaju distopijsko obeležje nastalo na osnovu leksike koja ih proizvodi:

Zapisaćeš mi tu bezobraznu decu, pa ćemo ih premestiti u unutrašnjost: i decu, i razred, i učitelja. U ovoj zemlji mora jedanput da bude reda, i da se zna, kome se sme psovati mater, a kome ne sme. (Gospođa ministarka)

Politički diskurs se nalazi u pomešanom prostoru između zvaničnog i nezvaničnog jezika. Komički diskurs se konstituiše kao mešavina privatnog i javnog diskursa, dopuštenog i nedopuštenog. Subjekt komedije ne razlikuje te dve ravni, marginalnu privatnu i javnu zvaničnu. Komički poremećaj se odvija na liniji mešanja leksike različitih diskursa. Javna ličnost prisvaja privatni jezik kao javni i tako dovodi do komičko-grotesknih preobraćenja.

NARODNI DISKURS I DISKURS ZA NAROD

Politički diskurs upotrebljen u Nušićevom delu prikazuje lica koja su se domogla ili planiraju da se domognu vlasti, nasilničkim ili prevarnim načinom. To je kod njih podrazumevajuće i gotovo prirodno. Za njih sistem diskursnih i uopšte javnih pravila gotovo uopšte ne važi. Oni nameću pravac svog jezičkog delovanja, samootkrivaju se u nastupu bahate snage i nerazumlja:

Eto, to je narodno oduševljenje, kad gomila više, a ne zna zašto više. (Narodni poslanik)

Političko iskustvo postaje deo suštinskog identiteta komičkog subjekta. Ovde ne može biti reči ni o kakvoj promeni. Podrazumevanim antitetičkim odnosom (sukob stvarnog i društveno poželjnog) stvara se delotvorni jaz različitih gledišta i gradi snažna deziluzacija o prirodi političkog diskursa Nušićevog dela:

... narodno poverenje? I to ti je, brate, artikal kao i svaki drugi. Metneš ga na kantar, vidiš koliko je teško, odrešiš kesu i – platiš! (Narodni poslanik)

Skriveno postaje javno. Skriveno prekoračuje omeđenja i predstavlja se kao deo javnog diskursa. U to se upliće i status koji opozicija ima pri oblikovanju političkog diskursa:

- *A je l' će da se napravi kakvo nasilje na ovdašnju opoziciju?*
- *Nije to, brate, nasilje, nego: on se protivi vlasti, a ja se naslovnim na zakon, i on vrisne! (Narodni poslanik)*

Leksema *nasilje* se drugačije razumeva u različitim kontekstima. Kad se govori o opoziciji javlja se eufeministička oblast prenosnog značenja. Nasilje omeđeno *naslanjanjem na zakon* razdvojeno je u diskursnoj ekvilibristici. Oblasti nasilja i zakona, iako nesumnjivo bliske, razdvajaju se u komičkoj replici. Društveni poredak zavisi od diskursa i obrnuto. U okviru narodnog diskursa nasilje ostaje nasilje. U okviru diskursa za narod, nasilje se preobraća u *zakon*. Otuda će se u *Analphabeti* reći: *Režim... to je ministarstvo policije.*

Ovde se uočava nenaglašena distopijska subverzivnost.

Nušić često elemente političkog diskursa svodi na komediografsko psihologizovanje da bi naglasio teatralnost nadiruće komike:

U svakoj ustavnoj zemlji red je da se kandidati, uoči izbora, među sobom – grde. (Narodni poslanik)

ZAKLJUČAK

Srpski komediograf često prigušuje dejstvo političkog diskursa u svojim komedijama, naročito njegova distopijska svojstva. Jedan od razloga jeste, po prilici, uvažavanje okolnosti moguće cenzure. Drugi razlog odnosi se na povremenu želju da se publika oslobodi opasne obaveze da komediju čita na dva nivoa. Ipak, u dubini teksta ostali su diskursni tragovi koji se suprotstavljaju mišljenju da možda *nije pravi trenutak*. Međutim, Nušićevo ingeniozno predosećanje potrebe oslobađanja od stega politike uslovalo je da se distopijskim slojem u njegovim delima nenametljivo, ali uporno upozorava na to da bi intelektualne snage trebalo usmeriti prema kritici nadirućeg populizma u politici. Na svoj način Nušić je odlagao svoju ratobornost i satiričnost bežeći u povremenu grotesku pri korišćenju elemenata političkog diskursa. On je pisao i o snazi kolektivnog zanosa i potrebi za podređivanjima, ali nije zapostavljao potrebu da se proizvede misleća individualnost kojom su se, usled postojanih distopijskih pretnji, postepeno nagomilavali angažovani disonantni glasovi usmereni na upozorenje od nadirućih diktatorskih i srodnih opasnosti.

Literatura

- Antonić, Slobodan (2021). *Iskušenja radikalnog feminizma*, Catena mundi, Beograd.
- Bahtin, Mihail (1989). *Roman*, Beograd: Nolit.
- Bahtin, Mihail (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, preveli: I. Šop i T. Vučković, Beograd: Nolit.
- Lazarević-Milošević, Tatjana (1999). *Metodički pristup Nušićevim komedijama*, Smederevo: Dom kulture.
- Maksimović, Goran (2003). *Trijumf smijeha (Komično u srpskoj umjetničkoj prozi od Dositeja Obradovića do Petra Kočića)*, Niš: Prosveta.
- Palavestra, Predrag (1995). *Istorija moderne srpske drame*, Beograd.
- Spivak, G.C. (2003). *Death of a discipline*, Columbia University Press.
- Turlakov, Slobodan (1999). *Nušićev rečnik*, Beograd: Interpres.

Dobrivoje Stanojević
University of Belgrade, Faculty of political science

POLITICAL DISCOURSE IN COMEDIES OF BRANISLAV NUŠIĆ

Summary: *The comedic discourse is a very important hub where the elements of the political discourse are refracted, often in an ironic-satirical formulation. For our conditions, it is particularly important to examine the contextualization of political discourse in Branislav Nušić's comedies. There is hardly any of his work that does not represent aspects or a hidden view of political discourse. This imposes a broader interdisciplinary approach, among the first a structural approach, the interpretation of the represented macro and microstructures of comedy in which a narrative diversionary action is performed through political discourse. Hence, the conditional stylistic-rhetorical, intertextual and linguistic approach should be supplemented with elements of discourse analysis. This will enable an insight into the structural design of the comedy. Parts of microstructures from other contexts (social, political, ideological, literary, everyday) often have multiple parallel roles. One is the delineation and criticism of social reality, the other is the shaping of the fictitious world of comedy with important literary premises. Changing the context of certain microstructures conditions different behavior and interpretation, as well as significant humorous motivation.*

Keywords: *political discourse, comic, satire, parody, irony, caricature, grotesque, dystopia*